

Ogrski Slovenci.

Spisal Anton Trstenjak.

(Dalje.)

II.

Ogrskoslovenskih književnikov ni mnogo. Malo vemo o njih življenju, zlasti o prvih pisateljih vemo samo to, kaj so pisali. Nihče izmed nas se ni brigal zanje, kakor se sploh premalo zanimamo za svoje brate, ki prebivajo v drugi vasi. Kar sem še mogel izvedeti in najti, to sem si skrbno zapisaval, in tu podajem življenje in delovanje le nekaterih ogrskoslovenskih književnikov, da vidimo, kaj je vplivalo na postanek in daljnji razvoj njih književnosti, in da spoznamo potrebe, iz katerih so postala književna dela. Prekmursko ozemlje je majhno, na katerem še danes ni tiskarnice. Knjige so se torej morale spočetka tiskati v tujini, a danes v oddaljenejših madjarskih mestih. To so neugodne razmere, katere ovirajo življeše razvijanje in gibanje književnosti. Kakor šola, tako je tiskarnica največja razširjevateljica prosvete in napredka. V tiskarnici pa se morajo poleg molitvenikov tiskati tudi druge posvetne knjige, katere pospešujejo občno narodno naobrazbo. Teh pa je malo na Prekmurskem. Edino knjige »Družbe sv. Mohorja«, katerih se malo čita, skrbe danes za splošno naobrazbo.

Slovenska književnost na Ogrskem je nabožne vsebine. Pisatelji so bili duhovniki, a ti so skrbeli za svoje potrebe. Sčasoma se je to predrugačilo, in književnost se je razširila na razne stroke. Jožef Košič je že pisal znanstvene in ukovite knjige, a Imre Agustič je bil prvi, in kakor razmere kažejo, tudi zadnji žurnalist onkraj Mure. Začel je leta 1875. izdajati v Budim-Pešti list »Priatelj«, spočetka v madjarskem, pozneje pa v slovenskem pravopisu, ker se je uveril, da se ogrski Slovenci morajo v knjigi združiti z ostalimi Slovenci. Umrl je leta 1879, a slovenska stvar na Ogrskem je danes še na slabšem.

Protestantski duhovniki so pisali za svoje ovce, ustanovili so si torej svojo književnost; a katoliški duhovniki so pisali knjige za svoje župljane, ustanovili so si tudi svojo posebno književnost. Vendar raditega ne delimo njih književnosti na dvojce, ker književnosti ne ločimo po veri, nego po jeziku.

Najstarejši pisмени spomenik v prekmurskem narečju je neka kupna pogodba iz 17. stoletja, katero sem našel v župnem arhivu v Martijancih. Martijanski župnik mi jo je podaril. To kupno pismo je jezikovno jako zanimivo, in o priliki ga priobčim.

Književno delovanje Slovencev na Ogrskem se pričinja leta 1715., torej s početkom 18. stoletja, ne pa, kakor se navadno trdi in piše, v početku 17. stoletja. Leta 1715. je prišel na svetlo prvi katekizem za Slovence, in sicer v Halli, torej na Nemškem, kjer so se tiskale sploh prve slovenske knjige. Kakor pri nas stanovi, tako so bili ogrski plemenitaši goreči pristaši protestantovstva. V župnih knjigah v Gornji Lendavi se čita še dandanes, kako je grof Szécsy bil vnet protestant in kako je neusmiljeno preganjal katoliške duhovnike. Vsi njegovi podložniki na »Goričkem« so postali protestantje. Protestantovska doba na Kranjskem se pričinja z letom 1550.; torej za 165 let pozneje so se vzbudili in oglasili ogrski Slovenci. Trubar torej ni mogel vedeti za Števana Küzmicso, a da je Küzmic bil dobro poučen o književnem delovanju Trubarjevem, to bodem dokazal in tako dognal stvar, katera dosihdob ni bila jasna in znana. Küzmic je vendar krenil svojo pot; ni se naslanjal na Trubarja. A da je to storil, na to so ga prisilile tesne okolnosti, v katerih se je nahajal z majhnim številom svojih vernih ovčic.

*

I. Franc Temlin je prvi izmed slovenskih pisateljev na Ogrskem. O njem vemo malo. Šafařík piše, da je Franc Temlin »z Krajne z Le'zenya«, was ich wegen der unsicheren Schreibart nicht zu bestimmen weiss.« Mi si to lahko razjasnimo. Krajina je vas blizu Cankove v tišinski župniji, a beseda »z Le'zenya« pomenja »rodom«. O njem ne vemo ničesar več. Znan nam je samo naslov njegovega katekizma, izdanega v Halli leta 1715.

Števan Küzmic omenja Temlina v predgovoru svoje knjige: »Vöre krsztsánszke krátki návuk . . . v Halli 1754.« ter navaja vzrok, zakaj je sam spisal novo knjižico. In sicer je spisal novo knjižico zato, ker so že pošle prejšnje knjige, katere sta spisala »Ferencz Temlin i Vanecsaj Miháo.« V opomnji pod črto navaja namreč Števan Küzmic, da je bil Franc Temlin »Zkrájne zle'zenyá. Od toga je vö dáni zvogrszkoga györszki Katekizmus stámpani v Halli 1715. káksiva szem jasz li dvá moje dní vido.« Števan Küzmic je torej dva primerka Temlinovega katekizma videl. Iz tega pa, kar nam po-

roča Kűzmics, sklepamo, da je bil Franc Temlin protestantski Slovenec, in da je prvi prekmurski pisatelj bil protestant.

*

II. Miháo Szever z Vaneča. Tudi o tem pisatelju vemo toliko, kar nam je zapisal Števan Kűzmics v svoji knjigi »Vőre krsztsánszke krátki návuk.« V predgovoru tega katekizma piše Kűzmics njegovo ime »Vanecsaj Miháo, nácsi: Szever Mihao Zvanecsa. Tè je znémskoga preobrno Réd Zvelicsánsztva i escse nikaj vecs znisterimi molitvami i peszmami, med sterimi szo vnouge nasse v Halli 1747.«

Iz teh besed Kűzmicsevih se vidi, da se je rodil Mihao Szever, ali kakor se je pisal sam po madjarski Vanecsaj Mihály, v Vaneči, občini župnije pečarovske v Železni stolici in da je za Temlinom drugi slovenski pisatelj, ki je prevedel katekizem iz nemškega jezika. Iz opomnje Kűzmicseve vidimo nadalje, da je Szever spisal »nekatero molitve in pesmi«, in ker pravi Kűzmics, »med sterimi so vnouge nasse«, namreč molitve in pesmi, smemo izvajati z tega, da je bil Miháo Szever katoliški duhovnik, ki je med svoje molitve in pesmi uvrstil tudi tiste, katerè so imeli protestantje, sicer ne bi Števan Kűzmics mogel poudarjati, da je Szever »naše« molitve in pesmi med svoje uvrstil. Pavel Šafařík poroča, da je eden iztis Szeverjeve knjige imel profesor Supan v Ljubljani. Evo naslova, kakor ga je zapisal Šafařík: »Réd Zvelicsánsztva, pouleg ednoga znamenűvanya toga na poglavitejsega recsenya jedro szvétoga pizsma, vu sterom sze vőre najvéksi Artikulusi grűntani jeszo, rávno i tak nistere krátke Molitve i Peszmi etc. Stampano v Halli Saxonszkoj v leti 1747. 12°. str. 96.«

*

III. Števan Kűzmics. Tudi o njegovem življenju ne vemo ničesar. Vemo namreč samo to, da je bil župnik v Šurdu, v šomodski stolici, torej v čisto madjarski pokrajini. V Šurdu se je namreč naselilo nekaj trdih slovenskih rodov protestantskih, katere so osnovali občino in si pozvale slovenskega duhovnika. Prvi slovenski propovednik je bil v Šurdu Števan Kűzmics, za njim je prišel Szabó okoli leta 1836. Ali Szabó je že bil trd Madjar, in četudi ni znal slovenski, vendar je šurdskim Slovencem moral moliti slovenske formule. Naravno je, da so se ti Slovenci morali pomadjariti. Ta proces se je tako vršil. Moški so se hitreje pomadjarili nego

ženske. Nedavno je še kak starček govoril slovenski, tako da danes tam ne potrebujejo slovenskega duhovnika, ker so ti Slovenci izginili. Da je Szabó moral v cerkvi čitati slovenske molitve, katerih ni umel, to so zahtevale same ženske, katere so vobče bolj zveste, ali recimo konservativne.

Prva knjiga, katero je dal svojim ovčicam, je bila ta-le: »Vöre krsztszászke krátki návuk csíszte rejcsi bo'ze vözebráni i na nyou Vszejm vernim vu vszákóm szküsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomaganye, vu szmrti na troust, ino potemtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg nisteri szem szpodobni Molitev ino Pejszen, Nazáj gori poczimprani. V Halli MDCCLIV. (1754).« Predgovor ima XX strani, ostala knjiga pa še 275 strani. Eden iztis imam sam. Predgovora ni pisal sam Števan Küzemics, ampak neki V. J., torej nekdo drugi, ker je bila taka navada.

Drugo delo mu je prevod Novega zakona na slovenski jezik. Evo popolni naslov: »Nouvi zákón ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z greskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po Števan Küzemicsi Surdánszkom F. (Ta F. pomenja »Farar«) u Halli Saxonszkoj MDCCLXXI. (1771.). 8°.« Predgovor ima XIV strani, drugo 854 strani. Od str. 818.—854. so: »Molitvi na vszako nedelo i szvetek zrendelüvanoga Evangyelioma«. Predgovor je spisal M. Torkos Jo'zef prednyeci Farar Sopronszki, trd Madjar, v madjarskem jeziku, ki ga je potem bržkone prevedel sam Küzemics in mu še nekaj pridodal. Simonič prišteva Torkoša slovenskim pisateljem, kar pa on ni, ker še slovenski ni znal. Drugo izdajo novega zakona je oskrbelo biblijsko društvo za evangeličanske Slovence na Ogrskem v Požunu leta 1818. Tretjo izdajo je popravil in preskrbel Aleksander Trpljan v Kúszezu leta 1848. pri Karlu Reichardu. A četrto in zdaj najnovejšo izdajo je natisnilo angleško biblijsko društvo na Dunaju, a popravil jo je Ivan Berke.

Raičev Božidar misli, da je »ta knjiga najstarša med doslej znanimi tiskopisi prekmurskimi.« On trdi: »zlog ovaja, da Kuzmič ni vedel za Dalmatinovo prestavo.« To je treba popraviti, ker Küzemics je bil à jour o Trubarjevem delovanju.

(Konec prihodnjič.)

